

Лариса Божко

Немирівський коледж будівництва, економіки та дизайну
Вінницького національного аграрного університету,
кандидат історичних наук, викладач (Україна)

Етнографічні дослідження Кабінету вивчення Поділля

Анотація. В статті висвітлені форми і напрями діяльності в галузі етнографічних знань Кабінету вивчення Поділля, який всіляко сприяв збереженню етнографічних експонатів, фольклорно-етнографічних пам'яток; проаналізовані завдання, які передбачали гуртування місцевих дослідників, збирання і популяризацію регіональних знань. З'ясовано внесок Кабінету в розвиток етнографічних досліджень на Поділлі.

Ключові слова: Кабінет виучування Поділля, етнографічне дослідження, традиційна культура, етнологія, етнографія.

Значну цінність для вивчення етнології Поділля має діяльність Кабінету виучування (вивчення) Поділля, який був створений на початку 1924 року при Вінницькій філії Всеукраїнської бібліотеки України при ВУАН. Кабінет здійснив широкомасштабне наукове вивчення регіону.

Окремі аспекти діяльності Кабінету, до складу якого входило близько 30 фахівців з різних галузей знань, стали предметом дослідження сучасних науковців. Цінний внесок у розробку досліджуваної проблеми зробили Кароєва Л. [12, 13], Мельничук Л. [14], Соломонова Т. [18, 19]. Однак проблема не знайшла широкого і всебічного висвітлення в науковій літературі. Автор акцентує увагу на етнографічних дослідженнях Кабінету вивчення Поділля, при цьому не ставить перед собою мету в рамках однієї статті висвітлити окреслену проблему.

Важливий внесок у збагачення знань про матеріальну культуру та заняття населення Поділля зробила у 20-х – 30-х роках ХХ ст. місцева наукова еліта, яка в цій справі об'єднала навколо себе широкий загальний дослідників та збирачів подоліки. Згуртуванню цих сил сприяло розповсюдження Всеукраїнського Комітету охорони пам'яток мистецтва, старовини і природи (ВУКОПИС), який 25 липня 1920 р. затвердив і надіслав у регіони «Положення про місцеві КОПИС» та «Інструкцію» щодо створення таких комітетів, на правах автономних підвідділів, при губернських і повітових відділах народної освіти. З утворенням 3 березня 1921 р. постановою Подільського губревкому Вінницького Комітету охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи (ГУБКОПИС) ця робота набула більш організованого та планомірного характеру [8, арк. 141-142]. У складі Губкопису діяли етнографічна, архітектурно-монументальна, археологічна, бібліотечно-бібліографічна, музейна, архівна секції, а також секція природи. Її головою призначили заступника керівника губнаросвіти комуніста, москвича А. Найдишева, згодом, у лютому 1922 року члена ВУАН В. Камінського. Секціями керували: В. Камінський – етнографічною, Ю. Александрович – архівною та бібліотечно-бібліографічною, архітектор М. Ваксман – архітектурно-монументальною, А. Найдишев – музейною, лікар В. Доппельмаєр – секцією природи [6, арк. 16]. Незабаром, з розгортанням науково-етнографічного руху, споріднені Комітети виникли в Кам'янець-Подільському, Гайсинському, Тульчинському та інших повітах губернії. Вони проводили значну роботу по збору, реєстрації та взяттю на державний облік важливих пам'яток історії та культури, архівних матеріалів, приватних колекцій, бібліотек, інших цінностей, налагоджували дослідницько-пошукову роботу. Серед пам'яток, що перебували у віданні Губкопису, були твори народного мистецтва, художні промисли [6, арк. 1-5].

Завдання дослідження традиційно-побутової культури населення визначала окрема «Інструкція» для Етнографічної секції [8, арк. 143]. Інструкція визначала і основні форми роботи Етнографічної секції: наукові конференції, публічні бесіди, диспути, введення премій за кращі наукові дослідження з етнографії, організація наукових експедицій та екскурсій для вивчення народного побуту, скликання наукових з'їздів з етнографії, випуск періодичних видань, збірників, анкет, програм, звідомлень про наукову діяльність та працю на місцях, а також заснування нових секцій, їх філій та окремих гуртків.

Вінницька Етнографічна секція Губкопису передбачала тісні контакти з усіма науковими інституціями, чиї інтереси були пов'язані з етнографією Поділля, однак, найбільше зацікавлення виявляла до «постійного і найтіснішого зв'язку з Вінницькою філією Всенародної бібліотеки України» [6, арк. 143-144].

Кабінет виучування Поділля при Вінницькій філії Всенародної бібліотеки України при ВУАН був відомим дослідницьким осередком 1920-х рр. Його завдання полягало у гуртуванні

місцевих дослідників, збиранні подоліки, популяризації регіональних знань, тобто основними напрямками діяльності були пам'яткоохоронний, бібліотечно-бібліографічний, видавничий та політосвітній [9, арк. 32].

Очоловав Кабінет відомий український історик, юрист, економіст, бібліограф В. Отамановський. Дбаючи про високий науковий рівень досліджень, В. Отамановський до співробітництва запрошував лише кваліфікованих фахівців.

На відміну від інших осередків, Кабінет виучування Поділля вперше в історії вивчення краю «основним завданням своїм ставив і ставить описання цілого Поділля, включаючи сюди і Поділля Галицьке ...Адже лише беручи об'єктом дослідження природничу, етнологічну й культурно-історичну цілість, дослідник може одержати науковості в описанні та зробити належні наукові узагальнення. Такий підхід до етнографічних досліджень був закріплений у гаслі, вписаному на екслібрисі Кабінету та Вінницької філії Всенародної бібліотеки України: «Внеском нашим до української науки нехай буде дослідження та описання цілого Поділля» [15, с. 9]. Кабінет здійснив широкомасштабне наукове вивчення регіону, наслідком якого стали 26 окремих випусків праць.

Наукові видання, випущені протягом 1924 – 1929 років, у комплексі мали становити своєрідну енциклопедію поділлязнавства за розділами: історія регіону, економіка, природа; місто Вінниця та його околиці; бібліографія Поділля та його видатні уродженці. Серед авторів Кабінету академік С. Єфремов, директор бібліотеки Наукового товариства ім. Т. Шевченка історик І. Кривецький (Львів), історик і бібліограф М. Білінський, фармаколог Л. Морейніс, зоолог В. Храчевич, кліматолог Л. Данилов, ботанік О. Савостянов, економіст С. Городецький (Київ), історик і археолог Ю. Сіцинський (Кам'янець-Подільський), співробітники бібліотеки Л. Тимошенко, М. Храчевський, Н. Співачевська, В. Рот (Вінниця).

Бібліотекарі Вінницької філії стали кістяком для створення бібліографічної секції Кабінету – виучування Поділля, що прагнула скласти «Bibliographia Podolica», яка мала містити: а) усю літературу про Поділля незалежно від місця її видання; б) часописи, що виходили на території краю; в) твори авторів-подолян та праці про них. Пошук краєзнавчих матеріалів мав проводитись «... на підставі реєстрів, складених науковими консультантами Кабінету виучування Поділля, та їхніх вказівок, на підставі покажчиків, каталогів та бібліографічних відділів у журналах, через систематичне опрацювання журналів та збірників...» [19, с. 164].

Бібліографічні описи систематизувалися за міжнародною децимальною класифікацією, в межах кожної галузі – за алфавітом прізвищ авторів та назв видань. Редактором кожного відділу був певний науковий консультант Кабінету. Планувалося друкувати серію «Матеріали до історії друку та бібліографії Поділля». Другий том, присвячений продуктивним силам краю, мав виходити у трьох випусках: «Бібліографія флори Поділля» (проф. О. Савостянов), «Бібліографія економіки Поділля» (редактор – проф. А. Ярошевич), «Бібліографія сільського господарства» (проф. С. Городецький). Третій том складався з двох випусків: історія та етнографія краю. На жаль оприлюднено було тільки покажчик, присвячений пресі регіону [19, с. 165].

Передбачалося, що автором окремої книги «Етнографія Поділля» (культура і побут) з серії видань Кабінету виучування Поділля буде В. Камінський, який на початку 20-х років ХХ ст. був запрошений до Вінницького інституту народної освіти читати курс з загальної та української етнографії. Через нього також йшли переговори щодо можливості співпраці з Й. Гермайзе, К. Квіткою, А. Лободою, П. Тутківським, для яких діяльність у Вінниці передбачалась відрядженням від ВУАН [7, арк. 8, 35]. Паралельно з викладацькою роботою Камінський весною 1921 року створив і очолив етнографічну секцію [7, арк. 16] губернської комісії з охорони пам'яток мистецтва, старовини та природи, був експертом її архівної секції, а з жовтня виконував обов'язки голови цієї комісії [3, с. 144]. У Вінниці ним було підготовлено виголошено на засіданнях комісії ВУАН доповіді «Дослідження про норми звичаєвого права спадщини у Вінницькому повіті на Поділлі» (1921), «Судові установи у Вінницькому повіті на Поділлі в 1920 році і народні судді» (1921), «Інститут парубоцтва на Поділлі з боку його звичаєво-правових норм життя як окремої верстви у сільській громаді» (1922), «Парубоцькі громади» як народно-побутова організація» (1922) «Етнографічна діяльність у Вінницькому повіті» (1922) тощо [5, с. 166-171].

Наприкінці 1922 року вчений повернувся до Києва, де працював спочатку в Етнографічній комісії ВУАН, згодом довголітнім секретарем комісії для вивчення звичаєвого права України. Продовжував наукові зв'язки з подолянами.

У жовтні 1925 р. при Кабінеті виучування Поділля утворено секцію єврейської культури та побуту під керівництвом Б. Кагана (культура й побут) [10, арк. 10] та співучасті О. Губермана (народна музика). Секція закликала вивчати культуру і побут євреїв Поділля, надсилати в тимчасове користування або жертвувати наукові цінності: стародруки, рукописи, грамоти та ін.

Монографічні праці Вінницької філії НБУ та Кабінету виучування Поділля ілюструють їх наукові зацікавлення, а також актуальність цих досліджень у контексті розвитку як тодішньої, так

і теперішньої науки. З-поміж таких досліджень методологічне значення має програмна розвідка В. Отамановського, яка висвітлює його погляди щодо ролі та місця краєзнавства у комплексному вирішенні проблем народознавства, «Краєзнавство на Поділлі, найближчі його завдання та потреби й роля в краєзнавчій праці Кабінету виучування Поділля» [15, с. 2-14], основні положення якої актуальні для української регіоналістики і, безумовно, мають значний прикладний інтерес.

Окрім науково-довідкової літератури, з лютого 1926 р. філія видавала окремими випусками інформаційні повідомлення про свою організаційну діяльність, розвиток народознавства в регіоні. Матеріал групувався за рубриками: «Життя науково-краєзнавчих установ», «Вивчення продукційних сил», «Передісторія, історія та революційна минувшина», «Діячі Поділля», «Антропологія та етнологія», «Єврейська культура та побут», «Науково-дослідна праця на Галицькому Поділлі», «Новини та знахідки», «Bibliographia Podolica», «Miscellanea».

«Інформаційні огляди» та «Звідомлення» дають змогу простежити розгортання народознавчих досліджень та процес накопичення етнографічних знань хронологічно. Так, наприклад, у першому випуску «Інформаційного огляду дослідно-краєзнавчої праці на Поділлі» (1926) було вміщено понад 20 повідомлень, що стосувалися дослідження етнографії, фольклору та народного мистецтва Поділля [2, с. 145-146]. Значний інтерес становлять повідомлення про створення колекції подільської кераміки у Вінницькому історико-побутовому музеї, яка поповнилася у 1926 р. «надзвичайно гарною збіркою гончарних виробів м. Бар, с. Паланка на Ямпільщині, с. Рахни-Лісові, с. Майдан-Бобер Яновського району», а також матеріали з рубрики «Новини та знахідки», в якій знайшла висвітлення інформація про віднайдення нових документів про магдебурзьке право на Поділлі, зокрема про заснування міста Немирова й надання його мешканцям «німецького права» [14, с. 19].

Важливе місце у науковій діяльності Кабінету відводилося вивченню занять, побуту, господарства населення регіону. Для цього використовували програми збирання етнографічного матеріалу і залучалися краєзнавчі осередки на місцях. Зафіксований і опрацьований фактичний матеріал про заняття населення Поділля, був використаний при підготовці ряду випусків «Енциклопедії Поділлязнавства».

Дослідження Кабінету виучування Поділля в галузі народного мистецтва та етнографії були пов'язані переважно з утворенням та діяльністю мережі державних та громадських музейних установ, проведенням заходів по виявленню та збереженню пам'яток старовини, участю в організації виставок традиційного подільського мистецтва. Слід зазначити, що діяльність Кабінету спільно з етнографічною секцією ГУКОПІСу в дослідженні традиційно-побутової культури краю носила у 20-х роках переважно збирацький і нагромаджувальний характер, не завершившись, на жаль, через політичні причини створенням спеціальних узагальнюючих праць. Однак це аж ніяк не применшує його науково-організаційну роль у становленні подільського народознавства, накопиченні значного безцінного фактичного матеріалу, який тільки останнім часом став предметом спеціального вивчення, створенні довідково-бібліографічного апарату з поділлязнавства без якого не обходиться жоден дослідник традиційно-побутової культури населення краю.

Досвід Кабінету виучування Поділля зацікавив президента ВУАН, подолянина, академіка Д.К. Заболотного, який планував утворити такі ж кабінети в Житомирі, Полтаві і Донбасі. Вирішувалося навіть питання про перевід В.Д. Отамановського на Донбас з метою створення там Кабінету виучування краю. Діяльність та організаційний досвід Кабінету отримали високу оцінку наукової громадськості. Влітку 1929 р. Президія ВУАН ухвалила рішення про перетворення його в державну установу з виділення асигнування на 1929/1930 роки у розмірі 10 тис. карбованців на проведення дослідницької роботи [13, с. 136]. Разом з тим, В. Отамановським було розроблено інструктивно-методичні матеріали, щодо перетворення вінницького досвіду і створення аналогічних Кабінетів у ряді інших регіонів. Надіслана вченим до Президії ВУАН доповідна записка стала основою програмної статті дослідника «Про потребу утворення кабінетів виучування територій у культурно-економічних осередках УРСР міжокругового (краєвого) значення», яка вийшла в часописі «Вісті ВУАН» у 1929 р. [16, с. 31-35]. Однак 26 серпня 1929 В. Отамановського було арештовано за звинуваченнями у причетності до справи міфічної «Спілки визволення України». За день до цього 25 серпня було ув'язнено Кам'янець-Подільським окружним відділом ДПУ Ю. Сіцинського [4, с. 93-101]. З часом репресій зазнали Ю. Александрович, Г. Брілінг, В. Геринович, В. Гагенмейстер, К. Копержинський, І. Зборовський та багато інших подільських етнографів та краєзнавців. Загалом до кримінальної відповідальності у сфабрикованих справах «Спілки визволення України» та «Польської військової організації» було притягнуто близько 800 подолян [17, 104], здебільшого вчених, студентів та працівників установ освіти та культури.

Були репресовані досвідчені музеєзнавці. У ході неодноразових обшуків, ревізій зазнали руйнування та знищення рідкісні експонати, цілі колекції Тульчинського, Вінницького, Могилів-Подільського краєзнавчих та інших музеїв. Через арешти та переслідування провідних вчених-організаторів народознавчого руху на Поділлі – в кінці 1920-х – першій половині 30-х років сталінський режим знищив наукові школи В. Отамановського, В. Гагенмейстера, В. Гериновича, Ю. Сіцінського, всю сітку місцевих дослідницьких організацій і установ. Поділлєзнавство, як і вся українська наука, понесло непоправні втрати, наслідки яких досить гостро відчуються й досі. Особливо важких руйнувань зазнала українська етнологічна школа, дослідження якої в 20-х роках набули європейського рівня. До кінця 1930-х років влада, вчинивши нищівну фізичну і моральну розправу над її фундаторами та представниками, ліквідувала всю мережу етнологічних наукових установ та аматорських дослідницьких осередків. Сталінська репресивна політика, голодомори, заборони і терор, знищення наукової еліти, місцевих народознавців, страх та ідеологічний тиск майже на три десятиліття паралізували українознавство, суттєво вплинули на методологію та тематику етнографічних досліджень, відчутно обмеживши їх кількісно та якісно і підпорядкувавши офіційній доктрині.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Білінський М. Часописи Поділля (в межах УРСР) Історико-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні (1776 – 1926) та 10-ліття існування УРСР. Вінниця 1927 – 1928. 146 с. Звідомлення бібліографічної секції Кабінету вивчення Поділля Вінницької філії всенародної бібліотеки України при ВУАН з 1.04.1926 до 1.04.1928 рр. С.1-11.
2. Божко Л.М. Етнографічні дослідження Поділля у 20 – 30-х роках ХХ ст.: Дис... канд. іст. наук: 07.00.05. Київ, 2010. 213 с.
3. Божко Л. Етнографічні дослідження Кабінету вивчення Поділля (20-ті роки ХХ ст.) // Матеріали XII Поділ. іст.-краєзн. конф. / ред. кол. : Завальнюк О.М., Войтенко В.І., Баженов Л.В. та ін. Кам'янець-Поділ., 2007. Т. 1. С. 115-122.
4. Винокур І. Видатний літописець Поділля (Ю.Й. Сіцінський.) // Репресоване краєзнавство. К., 1991 С. 93-101.
5. Грановський Б.В., Соломонова Т.Р. В'ячеслав Арсенович Камінський на Поділлі // Вінниччина: минуле та сьогодення: краєзн. дослідж.: матеріали ХХ Вінниц. наук. іст.-краєзн. конф. Вінниця, 2005. С. 166-171.
6. Держархів Вінницької області. Ф.Р 254 Оп. 1. Спр. 18. 70 арк.
7. Держархів Вінницької області. Ф.Р 254. Оп. 1. Спр. 279. 124 арк.
8. Держархів Вінницької області. Ф.Р 254. Оп. 1. Спр. 43. 171 арк.
9. Держархів Вінницької області. Ф.Р 522. Оп. 1. Спр. 38. 195 арк.
10. ІА НБУВ. Ф. 257 Оп. 11 Спр. 6. 15 арк.
11. Кароєва Л.Р. Діяльність кабінету вивчення Поділля (1920-ті роки) в галузі дослідження пам'яток старовини і мистецтва та розвитку музейної справи // Завдання краєзнавства у дослідженні та популяризації пам'яток історії і культури: темат. зб. наук. пр. К. 1991. С. 94-100.
12. Кароєва Л.Р. Краєзнавча діяльність кабінету вивчення Поділля в 1920-ті роки // IV республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства: Тези доповідей і повідомлення. К. 1989. С. 42-43.
13. Кот С. Честі своєї не зрадив (В.Д. Отамановський) Репресоване краєзнавство. К., 1991. С. 136.
14. Мельничук Л. Про діяльність вчених Кабінету виучування Поділля: (1924 – 1929 роки) // Етнічна історія народів Європи: зб. наук. праць 2003. Вип. 15 С. 19-22.
15. Отамановський В. Краєзнавство на Поділлі, найближчі його завдання та потреби й роль в краєзнавчій праці Кабінета виучування Поділля. Вінниця, 1926. 15с.
16. Отамановський В. Про потребу утворення Кабінетів виучування території у культурно-економічних осередках УРСР міжокружного (краєзнавчого) значення (з досвіду Вінниці) // Вісті ВУАН 1929. № 7-8. С. 31-35.
17. Прокопчук В.С. Краєзнавство на Поділлі : історія і сучасність. К., 1995. 240 с.
18. Соломонова Т.Р. Становлення музейної мережі Поділля (1890-1924): проблеми формування та збереження музейної колекції. Історія України: маловідомі імена, події, факти: наук. Збірник. К., 2006. Вип. 33. С. 17-29.
19. Соломонова Т.Р. Вінницька філія Всенародної бібліотеки при УАН (ВУАН) як науковий центр (1920 – 1930) // Бібліотека в конспекті світової культури, науки, інформації: матеріали Всеукр. наук. практ. конф. / Вінниц. ОУНБ ім. К. Тімірязєва. Вінниця, 2007. С. 165-168.

Лариса Божко

Немировский колледж строительства, экономики и дизайна
Винницкого национального аграрного университета,
кандидат исторических наук, преподаватель (Украина)

Аннотация. В статье рассмотрены формы и направления деятельности Кабинета изучения Подолья в отрасли этнографических знаний, который способствовал сохранению этнографических экспонатов и фольклорно-этнографических достопримечательностей. Проанализированы задачи, которые предусматривали сплочение местных исследователей, сбор и популяризацию региональных знаний; подчеркивается важное значение Кабинета в развитии этнографических исследований Подолья.

Ключевые слова: Кабинет выучивания Подолья, этнографические исследования, традиционная культура, этнография, этнология.

ABSTRACT

Larysa Bozhko

Nemyriv College of Construction, Economics and Design
Vinnitsa National Agrarian University,
PhD (History), lecturer (Ukraine)

Ethnographic Research of the Podillia Laboratory

The present article describes the forms and directions of activity in the field of ethnographic knowledge of the Podillia Laboratory, which was established in early 1924 at the Vinnitsia branch of the National Library of Ukraine of the VUAN (The Ukrainian Academy of Sciences). The Laboratory in every way contributed to the preservation of ethnographic artefacts, folklore and ethnographic monuments. Its task was to hold together local researchers and to collect and popularize regional knowledge. In other words, the Laboratory was primarily engaged in library, bibliographic, monument protection, publishing, and political education activities.

The Laboratory was composed of about 30 experts specialized in various sciences and led by V. Atamanovsky. The Laboratory carried out a large-scale research into the region, which resulted in 26 separate publications of research papers. Taken together, the research papers issued in 1924 to 1929 should have been a kind of an encyclopaedia of the Podillia.

The programmatic exploration of V. Atamanovsky is of methodological significance as it reflects his views on the role and place of area studies in the comprehensive solution of ethnography problems, "Area study in the Podillia, its immediate tasks, needs and roles from a perspective of area studies of the Podillia Laboratory," the main provisions of which are relevant to the Ukrainian regional studies and, of course, have considerable exploratory interest.

Key words: the Podillia Laboratory, ethnographic research, traditional culture, ethnology, ethnography.

REFERENCES:

1. Bilins'kyj M. Chasopysy Podillja (v mezhakh URSR) Istoryko-bibliohrafichnyj zbirnyk z naghody 150-littja pershoji ghazety na Ukrajinu (1776 – 1926) ta 10-littja isnuvannja URSR. Vinnycja 1927 – 1928. 146 s.
2. Bozhko L.M. Etnohrafichni doslidzhennja Podvllja u 20 – 30-kh rokakh XX st.: Dys... kand. ist. nauk: 07.00.05. Kyjiv, 2010. 213s.
3. Bozhko L. Etnohrafichni doslidzhennja Kabinetu vyvchennja Podillja (20-ti roky XX st.) // Materialy KhII Podil. ist.-krajezn. konf. / red. kol : Zavaljnjuk O.M., Vojtenko V.I., Bazhenov L.V. ta in. Kam'janecj-Podil., 2007. T. 1. S. 115-122.
4. Vynokur I. Vydatnyj litopysecj Podillja (Ju.J. Sicins'kyj.) // Represovane krajeznavstvo. K., 1991 S. 93-101.
5. Ghranovs'kyj B.V., Solomonova T.R. V'jacheslav Arsenovych Kamins'kyj na Podilli // Vinnychchyna: mynule ta sjoghodennja: krajezn. doslidzh.: materialy XX Vinnyc. nauk. ist.-krajezn. konf. Vinnycja, 2005. S. 166-171.
6. DAVO F.R 254 Op. 1. Spr. 18. 70 ark.
7. DAVO. F.R 254. Op. 1. Spr. 279. 124 ark.
8. DAVO. F.R 254. Op. 1. Spr. 43. 171 ark.
9. DAVO. F.R 522. Op. 1. Spr. 38. 195 ark.
10. IA NBUV. F. 257 Op. 11 Spr. 6. 15 ark.

11. Karojeva L.R. Dijalnistj kabinetu vyvchennja Podillja (1920-ti roky) v ghaluzi doslidzhennja pam'jatok starovyny i mystectva ta rozvytku muzejnoji spravy // Zavdannja krajeznavstva u doslidzhenni ta populjaryzaciji pam'jatok istoriji i kuljтуры: temat. zb. nauk. pr. K. 1991. S. 94-100.
12. Karojeva L.R. Krajeznavcha dijialnistj kabinetu vyvchennja Podillja v 1920-ti roky // IV respublikansjka naukova konferencija z istorychnogho krajeznavstva: Tezy dopovidej i povidomlennja. K. 1989. S. 42-43.
13. Kot S. Chesti svojeji ne zradyv (V.D. Otamanovs'kij) Represovane krajeznavstvo. K., 1991. S. 136.
14. Meljnuchuk L. Pro dijialnistj vchennykh Kabinetu vyuchuvannja Podillja: (1924 – 1929 roky) // Etnichna istorija narodiv Jevropy: zb. nauk. pracj 2003. Vyp. 15 S. 19-22.
15. Otamanovs'kij V. Krajeznavstvo na Podilli, najblyzhchi jogho zavdannja ta potreby j rolja v krajeznavchij pracj Kabinetu vyuchuvannja Podillja. Vinnycja, 1926. 15s.
16. Otamanovs'kij V. Pro potrebu utvorennja Kabinetiv vyuchuvannja terytoriji u kuljturno-ekonomichnykh oseredkakh URSR mizhokruzhnogho (krajeznavchogho) znachennja (Z dosvidu Vinnyci) // Visti VUAN 1929. № 7-8. S. 31-35.
17. Prokopchuk V.S. Krajeznavstvo na Podilli : istorija i suchasnistj. K., 1995. 240s.
18. Solomonova T.R. Stanovlennja muzejnoji merezhi Podillja (1890 – 1924): problemy formuvannja ta zberezhennja muzejnoji kolekciji. Istorija Ukrainy: malovidomi imena, podiji, fakty: nauk. Zbirnyk. K., 2006. Vyp. 33. S. 17-29.
19. Solomonova T.R. Vinnycjka filija Vsenarodnoji biblioteki pry UAN (VUAN) jak naukovyj centr (1920 – 1930) // Biblioteka v konspekti svitovoji kuljтуры, nauky, informacij: materialy Vseukr. nauk. prakt. konf. / Vinnyc. OUNB im. K. Timirjazjeva. Vinnycja, 2007. S. 165-168.

Статтю надіслано до редколегії 21.04.2019 р.
Статтю рекомендовано до друку 30.05.2019 р.

УДК 94(477.43/44) «1920»:2

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-29-71-75>

Михайло Панасюк

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
аспірант (Україна)

Антицерковна діяльність радянської влади як невід'ємна складова політики формування комуністичного суспільства в 20-х роках ХХ ст. (на матеріалах Поділля)

Анотація. У статті досліджується антицерковна діяльність радянської влади в 20-х рр. ХХ ст. на території Поділля, суть партійного підходу стосовно релігійних питань та умов існування православних громад. Приділяється увага розпорядженням партійних органів в цій сфері, діяльності ліквідаційних комісій по відокремленню церкви від держави та антирелігійній пропаганді як способу впливу на суспільну свідомість.

Ключові слова: радянська влада, антирелігійна пропаганда, Ліквідаційні комісії, декрети, атеїстична сатира, Безвірник.

Православна Церква традиційно відігравала важливу роль в історії українського народу. Відносини держави та церкви мали завжди велике значення в контексті розвитку суспільства. Не менш важливими вони залишаються і сьогодні, сучасна правляча еліта визначає пріоритетні напрямки діяльності в духовній сфері, активізувались процеси пов'язані з такими проблемами як пріоритет духовних цінностей, національна церква, автокефалія. Одним із важливих і одночасно складних періодів в історії церкви є 20-ті рр.. ХХ століття. У той час антирелігійна пропаганда набрала великого розмаху, прагнула повністю ліквідувати вплив церкви на суспільство. Цій проблематиці приділялась увага вітчизняних дослідників. Важливим дослідженням періоду є праця А. Зінченка «Благовістя національного духу. Українська церква на Поділлі в першій третині ХХ ст. [7]. Автор розкриває становлення Української Автокефальної Православної Церкви, а також показує становище інших церковних організацій в умовах комуністичної системи. Питання антирелігійної пропаганди та нормативно-правова база УСРР щодо церковних питань висвітлена в роботі Г. Лаврик «Зовнішній вияв релігійних вірувань у світлі вимог і мотивів здійснення свободи віросповідання у радянській Україні 1919 – 1920-х рр..»,[11] у праці Г. Лаврик «Релігійні свята в «соціалістичному» календарі»[12]. Політика відокремлення